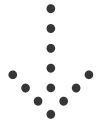

ACHTERGRONDINFORMATIE BIJ HET ONZEVADER

Dit slothoofdstuk is bedoeld voor diegenen die naast de thema's die naar aanleiding van de beden van het Onzevader aan de orde gekomen zijn, ook enige literaire en historische informatie over het gebed willen krijgen. Het interessante is dat het gebed bij Matteüs én Lucas te vinden is, maar niet precies hetzelfde klinkt. In Matteüs is het gebed onderdeel van Jezus' Bergrede, terwijl het bij Lucas een min of meer losstaande passage over bidden is. Wel zien we dat de aanleiding vergelijkbaar is: Jezus geeft zijn volgelingen een advies over hoe ze moeten bidden.

We zullen in dit hoofdstuk kort kijken naar de opbouw van het gebed, en vervolgens proberen te achterhalen wat de meest oorspronkelijke versie van het Onzevader is geweest. Ten slotte zullen we kort aandacht besteden aan de oorsprong van het kerkelijk gebruik van het gebed.

Opbouw van het gebed

Het Onzevader zoals we dat vaak bidden in de kerk, heeft een mooie, uitgebalanceerde opbouw. Na de aanroeping van God komen er drie beden waarin God centraal staat: 'uw naam', 'uw koninkrijk', 'uw wil'. Daarna volgen drie beden waarin we God iets ten behoeve van onszelf vragen: 'geef ons brood', 'vergeef ons' en 'breng ons niet in verzoeking'. We zien ook dat de laatste 'uw'-bede langer is dan de eerste twee, en de laatste twee 'ons'-beden langer zijn dan de eerste, wat het gebed een nog betere cadans geeft bij het uitspreken.

De derde bede en de vijfde bede bevatten allebei een vergelijking. In de derde bede wordt de situatie op aarde vergeleken met die in de hemel: in de hemel wordt Gods wil gedaan en net zo moet dat op aarde gebeuren. En in de vijfde bede wordt de situatie op aarde met die in de hemel vergeleken: wij (op aarde) spreken uit dat we anderen vergeven wat ze ons schuldig zijn, en vragen God (in de hemel) of hij ook onze schulden wil vergeven. Afstemming tussen hemel en aarde is een belangrijk thema in het Onzevader, en op deze manier literair op een mooie manier vormgegeven.

Het gebed sluit af met een lofprijzing van God. Daarmee geef je als bidder aan dat je reden hebt om te verwachten dat uit zal komen wat je gebeden hebt. God heeft immers de macht en de kracht om het te doen: 'Want van u is het koninkrijk, en de macht en de kracht, tot in eeuwigheid, amen.' Ook hier is sprake van een drieslag (koninkrijk, macht en kracht), gevolgd door een bekrachtiging ('in eeuwigheid, amen').

Aanroeping

Onze Vader die in de hemel zijt,

'Uw'-beden

uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede,
op aarde zoals in de hemel.

'Ons'-beden

Geef ons heden ons dagelijks brood.
En vergeef ons onze schulden
zoals ook wij onze schuldenaars vergeven.
En leid ons niet in verzoeking,
maar verlos ons van de boze.

Afsluitende lofprijzing

Want van u is het koninkrijk en de kracht en de heerlijkheid
in eeuwigheid. Amen.

(Oecumenische versie van het Onzevader)

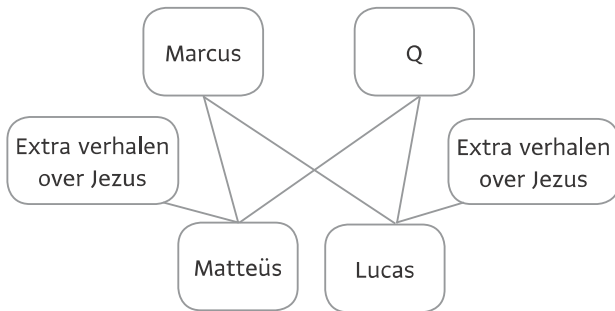
Hoe klonk het Onzevader oorspronkelijk?

Al heel lang buigen bijbelwetenschappers zich over een ingewikkelde vraag. Er zijn drie evangeliën die veel op elkaar lijken: Matteüs, Marcus en Lucas. Marcus is het kortste evangelie (er staat bijvoorbeeld geen kerstverhaal in Marcus). Bij Matteüs en Lucas is het wat ingewikkelder. Bij Matteüs kom je stukken tegen die ook in Marcus staan, stukken die niet in Marcus staan, maar wel in Lucas, en stukken die alleen in Matteüs staan (bijvoorbeeld over

de wijzen uit het oosten). Voor Lucas geldt iets vergelijkbaars: je komt stukken tegen die ook in Marcus staan, stukken die niet in Marcus staan, maar wel in Matteüs, en stukken die alleen in Lucas staan (bijvoorbeeld het verhaal van Zacharias en Elisabet).

De grote vraag is: wat is precies de verhouding tussen die evangeliën? Zijn ze van elkaar afhankelijk? Dat moet bijna wel, want hele stukken zijn in de drie evangeliën bijna woordelijk hetzelfde. En zoals gezegd: er zijn daarnaast ook veel dezelfde teksten in Lucas en Matteüs, die niet in Marcus staan. Een goed voorbeeld is het Onzevader. Na veel opties verkend te hebben, kwamen de bijbelgeleerden tot de volgende oplossing.

Marcus is het oudste evangelie. Matteüs en Lucas hebben het Marcusevangelie gekend, en bewerkt in hun eigen evangelie. Maar ze hadden nog een tweede bron tot hun beschikking. Duitse bijbelgeleerden hebben die bron Q genoemd, van het woord *Quelle* ('bron'). Voor zover we dat kunnen reconstrueren, bestond die bron Q bijna geheel uit uitspraken van Jezus. Wat Matteüs en Lucas hebben gedaan, is die uitspraken van Jezus gecombineerd met de verhalen van Marcus. Daarnaast kenden ze nog andere verhalen over Jezus. Ook die hebben ze meegenomen in hun evangeliën. In een schema ziet dat er als volgt uit:

Waarom moeten we dit weten? Om te beginnen is het interessant voor mensen die de geschiedenis bestuderen. Uit de drie evangeliën kunnen we nu twee onafhankelijke bronnen over Jezus halen: Marcus en Q. Bijbelgeleerden hebben Marcus rond het jaar 70 na Christus gedateerd, en Q ergens tussen 60 en 70. Sommige informatie over Jezus vind je zowel bij Marcus als bij Q. Die informatie is dus zeker nog ouder dan het jaar 70. En dan kom je heel dicht bij het leven van Jezus zelf.

Voor ons doel is het ook belangrijk, want we weten nu dat Marcus en Lucas het Onzevader hebben overgenomen uit de bron Q. Daar kennen ze

de tekst van. Maar het gebed is niet precies hetzelfde in beide boeken. In onze tien hoofdstukken volgen we de tekst zoals die in de kerk gebeden wordt, en die lijkt het meest op Matteüs (over de kerk-versie later nog meer). Maar in Lucas is de tekst korter, en soms net even anders.

Matteüs 6:9-13 (NBV)	Lucas 11:2-4 (NBV)
<p>⁹Onze Vader in de hemel, laat uw naam geheiligd worden, ¹⁰laat uw koninkrijk komen en uw wil gedaan worden op aarde zoals in de hemel. ¹¹Geef ons vandaag het brood dat wij nodig hebben. ¹²Vergeef ons onze schulden, zoals ook wij hebben vergeven wie ons iets schuldig was. ¹³En breng ons niet in beproeving, maar red ons uit de greep van het kwaad.</p>	<p>Vader, laat uw naam geheiligd worden en laat uw koninkrijk komen. ³Geef ons dagelijks het brood dat wij nodig hebben. ⁴Vergeef ons onze zonden, want ook wijzelf vergeven iedereen die ons iets schuldig is. En breng ons niet in beproeving.</p>

Als je met de ogen van een historicus naar de verschillen kijkt (ook in het Grieks), vallen twee dingen op. Om te beginnen kun je gemakkelijker verklaren waarom Matteüs het gebed aangevuld zou hebben met een aantal regels en woorden, dan waarom Lucas regels weggelaten zou hebben. Er zijn in de versie van Lucas twee beden waarin ‘uw’ gebruikt wordt (‘laat uw naam geheiligd worden’; ‘laat uw koninkrijk komen’) en drie waarin God iets voor ‘ons’ gevraagd wordt. Het ligt voor de hand dat Matteüs het symmetrisch gemaakt heeft: drie beden met ‘uw’ en drie beden met ‘ons’. Verder heeft hij de laatste ‘uw’-bede langer gemaakt, en ook de laatste ‘ons’-bede aangevuld. Literair klopt het gebed zo beter: na twee korte ‘uw’-regels volgt een langere slotregel, en datzelfde gebeurt met de ‘ons’-regels (waarvan de tweede al langer was dan de eerste en de laatste). Het is heel goed denkbaar dat het gebed in de kerk van Matteüs al gebruikt werd, en langzaam gegroeid was naar een meer uitgebalanceerde versie.

Voor het tweede opvallende element moet je naar de Griekse tekst kijken. Juist Lucas heeft op een aantal plekken het gebed wat soepeler gemaakt. Een voorbeeld is de brood-bede. Matteüs gebruikt in 6:11 (werk)-

woorden die het 'nu' benadrukken: geef ons nu, geef ons vandaag, het brood dat we nodig hebben. Lucas gebruikt in 11:3 (werk)woorden die het doorgaande karakter ervan benadrukken: geef ons *dagelijks* het brood dat we nodig hebben. In het Nederlands zie je bij het werkwoord geen verschil, in het Grieks wel. Het is logischer dat Lucas de tekst heeft aangepast; zijn versie is immers makkelijker toepasbaar dan die van Matteüs.

Zeker weten doen we het niet natuurlijk, want we zijn afhankelijk van tekstvergelijken en redeneren, maar als we de gebruikelijke argumenten van bijbelwetenschappers volgen, komen we uit bij deze versie als de meest oorspronkelijke tekst van het Onzevader:

Vader,
laat uw naam geheiligd worden
en laat uw koninkrijk komen.
Geef ons vandaag het brood
dat wij nodig hebben.
Vergeef ons onze schulden,
zoals ook wij hebben vergeven
wie ons iets schuldig was.
En breng ons niet in beproeving.

Het valt natuurlijk op dat de afsluiting mist ('want van u is het koninkrijk...'). Dat komt doordat zowel de oudste en belangrijkste Griekse handschriften waarin het Matteüs-evangelie is overgeleverd, als de oudste en belangrijkste handschriften waarin Lucas is overgeleverd, die afsluiting niet hebben. Klaarblijkelijk hadden de evangeliën oorspronkelijk een versie zonder afsluiting. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat het gebed ook zonder afsluiting gebeden werd. Een lofprijzing als slot was heel gebruikelijk in gebeden, en ook het afsluiten met 'Amen'. Een mooi voorbeeld vinden we in 2 Timoteüs 4:18, waarin iets wordt gezegd dat lijkt op het slot van het Onzevader, gevolgd door een lofprijzing: 'De Heer zal me van alle kwaad redden en me veilig naar zijn hemels koninkrijk brengen. Hem komt de eer toe tot in alle eeuwigheid. Amen' (NBV).

We weten nu hoe het Onzevader er ongeveer uitgezien moet hebben toen Matteüs en Lucas het tegenkwamen in hun bron Q. Vanuit daar kunnen we twee kanten uit kijken: richting Jezus zelf en de Joodse oorsprong van het gebed, en het latere gebruik in de kerk.

Joodse oorsprong van het Onzevader

We zijn met de meest oorspronkelijke versie van het Onzevader in Q dicht bij de christenen in de allervroegste kerk gekomen. Maar de tekst van Q is Grieks, en er zijn sterke aanwijzingen dat de originele versie niet Grieks was, maar Aramees, de taal die Jezus zelf waarschijnlijk met zijn leerlingen gesproken heeft. Sommige Griekse woorden die gebruikt worden in het Onzevader, zoals *ofeilèma* ('schuld'), kun je beter begrijpen als er een oorspronkelijke Aramese versie geweest is. In het Grieks wordt *ofeilèma* normaal alleen voor financiële schulden gebruikt, maar de Aramese parallel (*choova*) kan duiden op financiële schulden én op zonden.

In de bijbelwetenschap is in het verleden veel gediscussieerd over de vraag of het Onzevader een Joods gebed was of niet. Inhoudelijk is er weinig in het gebed dat specifiek christelijk is, anders dan dat Jezus degene is die het de mensen leert. Sterker nog, er zijn sterke parallellen te vinden tussen het Onzevader en belangrijke Joodse gebeden die nog altijd in de synagoge gebruikt worden.

Beden om het heiligen van Gods naam en de komst van zijn koninkrijk vind je bijvoorbeeld terug in het *kaddiesj*-gebed: een lofprijzing van God die tijdens de vieringen in de synagoge gebruikt wordt, maar ook een belangrijke rol speelt in een periode van rouw. Beden om vergeving en verlossing van het kwaad, maar ook het heiligen van Gods naam, vinden we in het (veel langere) Achttingegebed: ook een zeer oud en belangrijk gebed in de synagoge. De parallellen zijn zo sterk, dat soms gezegd is dat het Onzevader een samenvatting is van zulke Joodse gebeden. Helaas komen we niet verder dan speculeren hierover. De oudste versies van de Joodse gebeden stammen ongeveer uit dezelfde tijd als het Onzevader, en er zijn ook aanzienlijke verschillen. Het zal moeilijk worden om te bewijzen dat het ene gebed van het andere afhankelijk is.

Maar eigenlijk is dat niet zo belangrijk. We weten immers dat de eerste christenen in Palestina Joden waren. Of beter gezegd: er waren in Palestina rond het jaar 35 na Christus Joden die óók christen werden. Jezus zelf was Jood, en maakte geen onderscheid tussen Joden en christenen. Het Onzevader is een Joods gebed, maar ook een christelijk gebed. Het is belangrijk dat we ons realiseren dat we met een van onze meest gebruikte bijbelteksten, het Onzevader, zeer nauw verbonden zijn met de synagoge!

Kerkelijke traditie

Al heel snel in de kerkgeschiedenis werd het Onzevader een standaardtekst in liturgie en catechese. Kerkvaders als Tertullianus (eind tweede, begin derde eeuw) noemden het Onzevader een samenvatting van het hele evangelie. Er is een vroegchristelijk boek bewaard uit de tijd vlak na het Nieuwe Testament, de *Didachè*, dat in hoofdstuk 9 ook al even aan bod kwam. Het stamt uit de eerste helft van de tweede eeuw na Christus. De naam *Didachè* betekent ‘onderricht’, en het boek bevat dan ook allerlei aanwijzingen voor het christelijk leven. Interessant voor ons onderwerp is dat er ook hoofdstukken in staan over de liturgie, dus ook over het bidden. In *Didachè* 8:2-3 lezen we dit over het Onzevader:

²Bid niet als de huichelaars, maar bid zo, zoals de Heer bevolen heeft in zijn evangelie:

Onze Vader in de hemel,
laat uw naam geheiligd worden,
laat uw koninkrijk komen
en laat uw wil gedaan worden op aarde zoals in de hemel.
Geef ons vandaag het brood dat wij nodig hebben.
Vergeef ons onze schuld,
zoals ook wij vergeven wie ons iets schuldig is.
En breng ons niet in beproeving,
maar red ons van het kwaad.
Want aan u behoort de macht en de majesteit, tot in eeuwigheid.

³Bid zo, drie maal per dag.

We zien dat het gebed in deze vorm erg lijkt op dat in Matteüs, al zijn er kleine verschillen. Zoals we al zagen bij de bespreking van de verschillen tussen Lucas en Matteüs, is het waarschijnlijk dat het gebed al heel snel deel is geworden van het dagelijks leven van de christenen en de kerk. Het gebed groeide in het gebruik van de kerk langzaam van de Q-versie tot de versie zoals wij die nog bidden in de kerk. En de *Didachè* geeft ons een mooi inkijkje in dat proces. Enerzijds omdat er nu wél een slot aan het gebed zit, maar net even anders dan hoe wij het kennen (‘van u is het koninkrijk’ ontbreekt immers), en anderzijds omdat er ook een aanwijzing voor het gebruik bij staat: bid dit gebed drie keer per dag. Dat laat zien dat het gebed een andere status had dan andere bijbelteksten.

Zo is het Onzevader al heel snel nadat het in de evangeliën terechtgekomen is, uitgegroeid tot een van de bekendste en meest geliefde teksten uit de Bijbel!